

Література:

1. 50 ведущих банков Украины. 2017. – К., 2017. – 60 с.
2. 50 ведущих банков Украины. 2018. – К., 2018. – 64 с.

Кізима Тетяна Олексіївна

*Д-р екон. наук, професор кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Тернопільського національного економічного університету*

БОРГОВА ПОВЕДІНКА ДОМОГОСПОДАРСТВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Остання світова фінансова криза спровокувала в Україні низку трансформацій, у результаті яких сформувалися нові економічні, психологічні та соціальні передумови для збільшення попиту вітчизняних домогосподарств на кредитні послуги фінансових організацій. Суттєво розширилася пропозиція дороговартісних товарів і послуг на різноманітних ринках (меблів, побутової та електронної техніки, автомобілів, нерухомості, освітніх, медичних, туристичних послуг тощо). Також в сучасних реаліях серед українських домогосподарств можна все частіше спостерігати слідування західним моделям фінансової поведінки, де завдяки стабільним законам і усталеній грошовій системі громадяни демонструють активну боргову поведінку, оскільки мають можливість досить легко брати гроші в кредит, а при здійсненні покупок розраховуватися кредитною карткою.

У сучасних умовах боргова поведінка домогосподарств стає предметом активного дослідження з боку суспільних наук (насамперед, економічної теорії, фінансів, економічної психології та соціології), кожна з яких використовує власні теоретичні напрацювання у процесі її аналізу. Серед економічних теорій, що досліджують означені проблеми, слід виокремити натуралістичну (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж. Сей, Д.Р. Мак-Куллох, В. Рошер, Б. Гільдебранд та ін.) та капіталотворчу (Дж. Ло, Й. Шумпетер, Дж. Кейнс, Р. Хоутрі та ін.) теорії кредиту. Проблематика боргової поведінки населення знайшла своє відображення у наукових дослідженнях Д. Бегуела, Дж. Кіма, Д. Стребкова. В Україні комплексне дослідження цієї проблематики є практично відсутнім, хоча упродовж останніх років інтерес до неї значно зростає, про що свідчить науковий

доробок вітчизняних вчених – М.В. Іващенко, В.Т. Леонова, Ю.В. Махнарилова, О.С. Шаманської та інших. Відтак вищевикладені аргументи обумовлюють актуальність досліджуваної проблеми.

У нинішніх вітчизняних реаліях одним з різновидів фінансової поведінки домогосподарств є боргова поведінка, якій притаманне внутрішнє спонукання до запозичень, оперування залученими коштами та ірраціонально-вольова компонента (скажімо, довіра).

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає визначення боргу як «суми непогашеного боргового зобов'язання» [1, с. 92], Тлумачний словник економіста (за ред. проф. С. М. Гончарова) – як «грошової суми, взятої на конкретно визначений термін за певними зобов'язаннями щодо сплати за боргові послуги і з гарантіями на обов'язкове повернення» [2, с. 84], а Економічний словник (за ред. Й.С. Завадського) – як «будь-якого процесу, завдяки якому підприємство одержує готівку або інші кошти в обмін на зобов'язання виплатити договірну суму плюс процент» [3, с. 27]. Тобто, борг характеризує таку фінансову поведінку, яка передбачає терміновість користування позиченими коштами, їх подальше повернення та дотримання умов користування.

Необхідно відмітити, що в економічній літературі досить часто оперують поняттями «борг», «кредит», «позика», нерідко ототожнюючи їх. Так, Економічний словник трактує кредит як «позичку на певний строк у грошовій або товарній формі з умовою повернення, як правило, з оплатою процента [3, с. 154]. Відтак тут умови користування цим фінансовим інструментом є більш конкретизованими, адже має місце принцип платності (на відміну від визначення боргу, де принцип платності відсутній). Саме ці три принципи – строковості, платності і поверненості є найбільш вживаними в економічній літературі. Інші дослідники вважають ці поняття синонімічними, оскільки і борг, і кредит можуть як передбачати процентні виплати, так і обходитися без них. Зокрема, Д. Стребков розуміє кредит більш широко, а саме не лише як інституціональний, але й неінституціональний (міжособистісний) борг, оскільки важливим параметром для автора є безпосередньо поверненість грошових коштів. Однак визначення конкретного терміну повернення боргу, необхідність виплати відсотків, формальне (письмове) закріплення домовленості у ситуації кредитування-запозичення між окремими громадянами можуть бути і відсутніми [4, с. 110].

Відтак, зважаючи на розмаїття думок щодо розуміння основних понять, що формують зміст фінансової поведінки домогосподарств, вважаємо за необхідне наголосити, що більш логічним і науково коректним у досліджуваному нами контексті є використання терміну «боргова поведінка домогосподарств», хоча термін «кредитна поведінка домогосподарств» є доволі поширеним як у вітчизняній, так і зарубіжній науці та практиці. Доцільність використання терміну «боргова поведінка домогосподарств» обумовлена також і прагматичними міркуваннями, адже на практиці, окрім залучення кредитних ресурсів фінансових інституцій, серед членів домогосподарств досить поширеним є явище міжособистісних позик, тобто надання позикових коштів може відбуватися як під певний відсоток, так і на будь-яких інших умовах. Тому переконані, що такі відносини також є важливим об'єктом наукових досліджень фінансової поведінки домогосподарств у сучасних умовах (принагідно зазначимо, що, на наш погляд, позика і кредит, як різновиди боргових відносин, є первинними поняттями щодо боргу; а борг є похідним поняттям відносно позики і кредиту, оскільки саме наявність позики чи кредиту формують безпосередньо борг домогосподарства).

Так, Д. Стребков, під борговою (кредитною, позиковою) поведінкою розуміє «діяльність індивіда чи домогосподарства, в процесі якої відбувається залучення грошових коштів, що передбачає їх обов'язкове подальше повернення» [4, с. 110]. Таким чином, найважливішим параметром боргової поведінки автор вважає саме поверненість грошових коштів, оскільки борг «тим і відрізняється від акту дарування, що його потрібно повертати. У той час як визначення конкретного терміну повернення боргу, необхідність виплати відсотків, формальне (письмове) закріплення домовленості в ситуації кредитування-запозичення між окремими громадянами може бути і відсутнім» [5, с. 8]. Тобто, дотримання лише одного принципу – принципу поверненості – автори вважають достатньою підставою для зарахування тієї чи іншої фінансової дії до розряду боргової поведінки.

Схоже трактування боргової (кредитної) поведінки подає М. Іващенко, яка визначає її як діяльність індивіда, в процесі якої відбувається запозичення коштів на умовах терміновості, зворотності і платності [6].

Принагідно зазначимо, що борг як поняття та явище може набувати різних форм і, відповідно, трактувань, а саме як: дія; угода; грошові кошти або майно; відносини; довіра. Саме довіра, на наш погляд, є вагомою

компонентою боргових (кредитних) відносин. Адже, як справедливо зазначають науковці, «борг – це не лише економічні, але й чисто людські відносини. Це більш широке поняття, яке характеризує зобов'язання загалом» [7]. Тому переконані, що в сучасних умовах довіру потрібно розглядати як один з найважливіших ресурсів економіки, оскільки у нинішніх реаліях вона перестає бути категорією суто філософською, поступово стаючи категорією й економічною.

Відтак, беручи до уваги вищезазначене, під борговою поведінкою домогосподарств вважаємо за доцільне розуміти діяльність членів домогосподарств, у процесі якої відбувається запозичення коштів насамперед на умовах поверненості та строковості, а також (якщо це обумовлено угодою) платності. Тобто, специфічною ознакою боргової поведінки є безпосередньо процес позичання коштів та подальше обслуговування утвореного боргу. А беручи до уваги ідентифікацію понятійного апарату у контексті нашого дослідження, можемо стверджувати, що кредитна (позикова) поведінка є складовою (різновидом) боргової поведінки домогосподарств.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
2. Гончаров С.М., Кушнір Н.Б. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С.М. Гончарова. К.: Центр учбової літератури, 2009. 264 с.
3. Економічний словник / Завадський Й.С., Осовська Т.В., Юшкевич О.О. К.: Кондор, 2006. 355 с.
4. Стребков Д. Основные типы и факторы кредитного поведения населения в современной России. Вопросы экономики. 2004. № 2. С.109-128.
5. Грибанова О.Б., Стребков Д.О. Развитие системы кредитования в России: анализ потребностей и предпочтений населения. URL: www.socpol.ru/grantprog/pdf.
6. Іващенко М.В. Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників на їх характер. URL: http://esteticamente.ru/e-journals/PSPE/2010_4/Ivaschenko_410.htm.
7. Ермасова Н.Б. Формы кредита в зависимости от характера кредитора и заемщика, характера целевых потребностей заемщика. URL: <http://www.Inventech.ru/lib/money/>.